

Dariusz Piechota

Uniwersytet w Białymstoku

dariusz.piechota@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0002-7943-384X

Długie życie klasyki literatury dziecięcej

The Long Life of the Classics of Children's Literature

Maciej Skowera,

Carroll, Baum, Barrie. (Mito)biografie i (mikro)historie,

Wydawnictwo Universitas, Kraków 2022.

DOI: 10.12775/LL.3.2022.008 | CC BY-ND 4.0

W najnowszej książce Maciej Skowera powraca do klasyki literatury dziecięcej, a w centrum jego uwagi znajduje się trójka powieściopisarzy, których bohaterowie – Alicja, Piotruś Pan i Dorotka – na stałe funkcjonują w masowej wyobraźni. Nieprzypadkowo też już we wstępie autor, odwołując się do powieści graficznej *Zagubione dziewczęta*, omawia niezwykle popularne zjawisko, jakim jest „przerabianie” XIX w. w najnowszej popkulturze (Paczoska, Szleszyński 2011). Okazuje się, że wiek pary i elektryczności ciągle jest atrakcyjny dla współczesnego czytelnika czy widza, a powracające motywy, wątki lub bohaterowie stają się nie tylko czytelnymi markerami danego dzieła, ale także często stanowią komentarz do współczesnej sytuacji społeczno-politycznej. Liczne prequely, sequele świadczą o nieustannej żywotności pewnych tekstów. *Zagubione dziewczęta* stają się początkiem niezwykle wciągającej podróży, w którą Skowera zabiera czytelników do przełomu XIX i XX w., kiedy to właśnie powstały kultowe powieści dla dzieci, jak *Alicja w Krainie Czarów* Lewisa

Carrolla czy *Piotruś Pan* Jamesa Matthew Barriego. We *Wstępie* autor zaznacza, że kluczem metodologicznym w pracy stanie się mitobiografia oraz mitohistoria. Co warto podkreślić, wybór narzędzi badawczych w odniesieniu do literatury adresowanej do dzieci nie tylko jest innowacyjny, jeśli chodzi o badania krajowe, ale także wzbogaca analizy oraz interpretacje o konteksty kulturowe (czasy wiktoriańskie, edwardiańskie). Definiując mitobiografię, Skowera odwołuje się do Jarosława Ławskiego (2010), który stwierdza, że jest to zespół wyobrażeń o biografii mający charakter klisz, układających się w całość. Klisze te są szczególnie widoczne w powtarzanych, utartych stereotypach na temat pisarzy, jak choćby zarzuty pedofilii wobec Carrolla czy Barriego. Co ciekawe, każdy z bohaterów tej książki ma intrygującą biografię, niekiedy pełną licznych niedomówień po części wpisujących się w klimat epoki przełomu wieków. Wspomnimy choćby o Carrollu, który z jednej strony był genialnym matematykiem o nudnej z pozoru osobowości. Z drugiej zaś jego zachowania odbiegały od powszechnie obowiązujących wzorców normatywnych. To podwójne życie koresponduje z podwójnymi standardami moralności wiktorian. Drugim narzędziem wykorzystywanym przez Skowera w pracy są mikrohistorie, które definiuje za Ewą Domańską. Badaczka ta zwróciła uwagę, że w nowej historii kulturowej, inspirowanej literaturoznawstwem czy antropologią, w centrum zainteresowania znajduje się historia ludzkich doświadczeń, prywatnych mikroświatów (Domańska 2005: 62). Mikrohistorie, o których wspomina badaczka, obejmują szczegółowy opis przedmiotu badań, uwzględniającego rozmaite aspekty, często pomijane w „wielkich” historiach (niewątpliwie w przypadku bohaterów książki Skowery jest nią m.in. sfera seksualności). Zmiana tej optyki pozwala także uchwycić transformacje zachodzące w sferze obyczajowości oraz mentalności zwykłych ludzi, żyjących poza mainstreamem. Tym tropem podąża autor omawianej monografii, śledząc choćby przeobrażenia towarzyszące wizerunkom dzieci w literaturze angielskiej (w przypadku epoki wiktoriańskiej faworyzowano dziewczynki, w edwardiańskiej zaś chłopców). Dla Skowery kluczowy wydaje się właśnie ten kontekst kulturowy, co potwierdzają liczne odwołania do opracowań o charakterze biograficznym, artykułów prasowych, współczesnych filmów dokumentalnych i fabularnych inspirowanych twórczością omawianych autorów. We *Wstępie* autor podkreśla, że podejście mikrohistoryczne zakłada daleko posuniętą subiektywizację, obecną w monografii, co moim zdaniem stanowi wielki atut książki.

W pierwszym rozdziale, mającym charakter teoretyczny (*Literatura dziecięca – wersja „dla dorosłych” z dzieciństwem w tle*), Skowera zwraca uwagę na płynność granicy między dzieciństwem a nastoletniością, przywołując liczne opracowania zarówno badaczy krajowych, jak i zagranicznych. Badacz podkreśla, że na przestrzeni wieków w obrębie literatury dziecięcej nastąpiła ewolucja, którą odzwierciedla przejście od dydaktyzmu do artyzmu, a na którą – dodajmy – ogromny wpływ miał kontekst społeczny. Dzieciństwo, jak pisze Skowera, „ulega metamorfozom w ramach danej kultury dziejów (zmiany te są w dużej mierze warunkowane kontekstami filozoficznymi, społecznymi)” (s. 59). Literaturę

dziecięcą badacz definiuje jako „wieloaspektową narrację o dziecku i dzieciństwie, o tym, jak dorośli mogą i chcą je postrzegać” (s. 68). Autorowi bliska jest także perspektywa *childhood studies*. W rozdziale tym poruszona zostaje także kwestia kanonu i klasyki rozumianej jako obszar wzorcowy, modelowy. Skowera słusznie zwraca uwagę, że teksty kanoniczne, zarówno te z obszaru literatury dla dorosłych, jak i te przeznaczone dla dzieci, często poddawane są różnomedialnym transformacjom oraz ciągłej profesjonalnej i nieprofesjonalnej reлектurze. Spostrzeżenie to koresponduje ze zjawiskiem intertekstualności, obecnym w najnowszej popkulturze, chętnie powracającej do klasyki i w wersji tekstualnej, i w wersji wizualnej. Wspomnijmy choćby o serialu *Dawno, dawno temu* stanowiącym nowe odczytanie klasycznych baśni. Renarracje, prenarracje, postnarracje dokonujące się w obrębie popkultury świadczą o nieustannej żywotności pewnych utworów, bohaterów literackich, motywów etc. Zabiegi te, jak słusznie podkreśla Skowera, występują w dwóch wariantach. W pierwszym zachęcają do ponownego aktu czytania dzieła, które uległo transformacji. W drugim zaś, naukowym, klasyczne opowieści poddawane są kolejnym interpretacjom prowadzonym z punktu widzenia zmieniających się metodologii badawczych (np. *animal studies*, ekokrytyka, *queer studies*).

W rozdziale drugim (*Kroniki Krainy Czarów. O tym, co się przydarzyło Lewiowskiemu Carrollowi i „Alicji”*) Skowera śledzi fenomen popularności historii o Alicji, przywołując nie tylko jej przekłady, ale również ekranizacje filmowe, serialowe adaptacje, literackie opowieści odwołujące się do bohaterów z powieści Carrolla, jak np. rewizjonistyczne opowiadanie *Złote popołudnie* (1997) Andrzeja Sapkowskiego, w którym głównym bohaterem jest kot z Cheshire. Autor recenzowanej książki rozbudowuje również kontekst społeczno-obyczajowy i zwraca uwagę, że tak jak wiktoriańskie Carroll prowadził podwójne życie (wybitnego uczonego z Oxfordu, pioniera fotografii w Anglii), oddzielając twórczość literacką od naukowej. We współczesnych tekstach kultury nawiązujących do powieści Carrolla często powracają psychoanalityczne interpretacje, w których kluczową rolę odgrywają motywy oniryczne. Interesujący wydaje się fakt, że utwór Carrolla zmienił oblicze literatury dziecięcej; wcześniej dominował w niej dydaktyzm. Świat w *Alicji* stał się groteskowy i ironiczny, daleki od moralizatorstwa. Na marginesie warto wspomnieć, że pisarz budował za życia imperium Alicji (sprzedaż pudełek na znaczki, puszki na ciastka); książka pojawiła się pod koniec listopada w okresie przedświątecznym, co wpłynęło także na sukces wydawniczy. Liczne współczesne odwołania do Alicji świadczą, że utwór Carrolla stał się podatny na rozmaite – społeczne, psychologiczne i estetyczne – odczytania. Często mają one charakter parodii, satyry politycznej i społecznej (jak np. *Alice in Brexitland* Luciena Younga).

W rozdziale trzecim (*Opowieści ze Szmaragdowego Grodu. Życie i czasy L. Franka Bauma i cyklu o krainie Oz*) Skowera analizuje fenomen popularności *Czarnoksiężnika ze Szmaragdowego Grodu* (1900), będącej jedną z najczęściej przekładanych powieści amerykańskich dla dzieci. W przeciwieństwie do Carrolla Frank Baum wiódł szczęśliwe życie, w którym trudno wskazać niemoralne

czynny. Biografia autora uosabia sen o karierze „od zera do milionera”. Ciekawa wydaje się recepcja powieści, którą początkowo krytycy chwalili za poruszane wątki filozoficzne. Z kolei lata 70. XX w. to zły okres dla utworów Bauma, na co niewątpliwie miała także wpływ tocząca się wcześniej dyskusja na temat „książek zakazanych”. Utwór Bauma przypomina nowoczesną baśń, w której zdziwienie i radość górują nad strapieniem i strachem. Co ciekawe, we współczesnych interpretacjach powieść ta odchodzi od pierwotnego kontekstu (adresowanego do dzieci) i wchodzi w obręb popkultury dla dorosłych z pozytywnym waloryzowaniem odmienności. Liczne adaptacje filmowe, serialowe opowieści o Czarnoksiężniku z Oz sprawiają, że utwór Bauma przypomina opowieść transmedialną funkcjonującą w kulturowym uniwersum czy nawet podświadomości wielu osób. Mam tu na myśli utwór *Over the Rainbow* pochodzący z adaptacji filmowej, który doczekał się licznych coverów.

W rozdziale czwartym (*Z annałów Nibylandii. J. M. Barrie i „Piotruś Pan” – zawsze pomiędzy*) Skowera koncentruje się na fenomenie Piotrusia Pana, wiecznego dziecka, żyjącego na pograniczu świata ludzkiego i fantastycznego, cywilizacji i natury. Postać ta stała się inspiracją dla psychologów. Dzisiaj syndromem Piotrusia Pana określa się niedojrzałych mężczyzn, którzy „odraczają” dorosłość, żyją w świecie fantazji. Szczególnie interesujący wydaje się trop, w którym Skowera zwraca uwagę, że wieczny chłopiec jest archetypicznym bohaterem *fin de siècle’u*, marzącym o niekończącym się dzieciństwie i zafascynowanym beztroskim okresem młodości, kiedy kluczową rolę odgrywa zabawa. Podobnie jak w przypadku *Alicji* czy *Czarnoksiężnika z krainy Oz* Barrie kreuje wizję alternatywnego świata, ukrytego przed wzrokiem dorosłego człowieka. Dodatkowo w świecie tym autor odwołuje się do folkloru Wysp Brytyjskich. Skowera podkreśla, że „zarówno Ogrody po godzinie zamknięcia, jak i Nibylandia podobne są do Krainy Czarów z powieści Carrolla, da się je interpretować jako zaświaty, wykluczone z czasu historycznego mityczne przestrzenie snu i śmierci” (s. 393). Trop ten jest niezwykle trafny, uwzględnia bowiem wątki biografii Barrie, która obfituje w liczne traumatyczne wydarzenia, jak śmierć brata (utożsamianego z tytułowym bohaterem powieści) czy oskarżenia o pedofilską fascynację dziećmi, które twórca adoptował. Autor zmagał się z depresją, lękiem przed śmiercią oraz przemijaniem. Podobnie jak w przypadku *Alicji w Krainie Czarów* powieść Barrie stała się czytelnym komentarzem do współczesnej sytuacji społeczno-politycznej. Badacz wspomina chociażby o Michaelu Jacksonie, oskarżanym o pedofilię, i jego posiadłości Neverland. Analizowana z perspektywy najnowszych badań biografia Piotrusia Pana posługuje się kategorią dziwności, w świetle której dziecko to ponowoczesny Obcy, przypominający przedstawicieli i przedstawicielki innych grup marginalizowanych społecznie i kulturowo (s. 381).

Bez wątpienia monografia Skowery to fascynująca opowieść o klasycie literatury dziecięcej, jej długim trwaniu w najnowszej popkulturze. Autor z pasją śledzi recepcję poszczególnych powieści, uwzględnia kontekst biograficzny autorów. Zaproponowana kategoria mitobiografii nie tylko wzbogaca dyskurs, ale

też stanowi trafną egzemplifikację tezy badacza, mówiącej, że „Carroll, Baum i Barrie, a raczej ich mitobiografie – to konstrukcje schizofreniczne, podwójne, w pewnym sensie sobowtórze” (s. 356). Kategoria ta decyduje o sposobach funkcjonowania pisarzy w kulturowym imaginarium. Skowera śledzi zmieniające się koncepcje na temat „natury” dziecka i dzieciństwa. Szczególnie ciekawe i inspirujące wydają się fragmenty, gdzie badacz zwraca uwagę na najnowsze adaptacje oraz renarracje, w których klasyka dziecięca adresowana jest do dorosłych i często stanowi komentarz do współczesnych zagadnień dotyczących polityki, historii, tożsamości. Niewątpliwie książka Skowery zainspiruje badaczy nie tylko literatury dziecięcej, ale także nurtów wiktoriańskich oraz (neo)wiktoriańskich w najnowszej popkulturze. To przede wszystkim wspaiała opowieść, która wywołuje w czytelniku nostalgię za beztroskim okresem dzieciństwa...

BIBLIOGRAFIA

- Domańska, E. (2005). *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Ławski, J. (2010). Nieśmiertelność mitobiografii. O Malczewskim Antoniego Langego. W: M. J. Olszewska, K. Ruta-Rutkowska (red.), *Zapomniany dramat* (s. 312–328). Wydawnictwo UW.
- Paczoska, E., Szleszyński, B. (red.) (2011). *Przerabianie XIX w. Studia*. Państwowy Instytut Wydawniczy.